

האם איזה ציון להוק נחשב לאיסור הלבתי?

הקדמה

רבים עוסקו בתחום ההלכתי של חוק המדינה מצד 'דינה דמלוכותא' ומטעמים נוספים.¹ ישנה שאלת בסיסית על אותם חוקים אשר יש בהם הכרה הלכתית – מה פשרה? האם איזה דתי מתייחס לחוק אחרה? האם מבחינה הלכתית מי שאינו מצית לחוק עובר על איסור?²

לדוגמה נבחן את חוק 'בתים משותפים' אשר על פי הרב אליעזר ולדנברג בספרו 'צין אליעזר'³ יש לו תוקף הלכתי. והנה החוק מהיב גם דיר בקומת הקרקע לשלם על מעלית. וכן נשאלת השאלה: האם דיר שאינו משולם עובר על איסור ההלכתי בעצם עוברו על החוק? הרי מצד איסור גזל אין מה לדון, כי לא לך דבר ואף אין נהנה מהמעלית⁴, אך האם בסירובו לנוהג על פי החוק הוא עובר על איסור? אין זה סותר את האפשרות שיש לשכני לטענו לדין תורה ובית הדין אכן חייב אותו לשלם⁵, אך כרגע חיוב זה לא קיים אלא על פי החוק. דוגמה נוספת: מי שאינו שולח את ילדיו לבית ספר ומהליכת ללימודם בביתו ובכך עובר על חוק חינוך חובה, האם הוא עובר עבירה? אין מעניינו לדון בגבולות של 'דינה דמלוכותא' והדבר שניי בחלוקת גדולות, כפי שהאריך בכר שמואל שילה בספרו החשוב 'דינה דמלוכותא'⁶. הנחת המוצה של המאמר בהתאם לפסק הרמ"א⁷ שיש תוקף לכל חוק שיש בו משום תקנת בני המדינה. הדבר כולל גם עניינים פרטיים שבין אדם לחברו, ואף בהראות שאין ממוניות כדוגמת חוקי התנועה וחוק יום הזיכרון⁸. ולכך באגרות משה⁹ אסר להעתיק במח奸 ממשלת מצד 'דינה דמלוכותא'. כמו כן יש להוציא מהדין את החוקים שברור שעלייהם יש איסור.

1. תחומיין ג, עמ' 238; כתר א, עמ' 342.

2. עיין הרב אורן סדן, אמונה עתיק 97 (תשע"ג) עמ' 79–87.

3. צץ אליעזר, חט"ז סי' סט.

4. על פי הדין הוא פטור, כי התשלום על פי מידת ההנהה מבוארriba בתרא ז ע"ב.

5. לאור הכרעת הציץ אליעזר.

6. שמואל שילה, דינה דמלוכותא דין, בעיקר מעמ' 88 ואילך.

7. רמ"א, ח"מ סי' שפט סע"י יא.

8. ברור שדין המלך לא משפיע על דיני האיסורים כפי שכותב התשב"ץ, ח"א סי' קנה, וזה לשונו: 'ミלתא פשיטה היא שבכל דבר שיש בו איסור, אי אפשר לומר דינה דמלוכותא דין להתרו, דבענין ממון הוא דעתך הנכיה'.

9. אגרות משה, ח"מ ח"ב סי' ל.

מדובר על חוקים המכובדים לאזהרות התורה, כגון חוקים העוסקים בשalom הציבור ובטיחותנו, והם מיישמים את הדרכת התורה להישמר מפני סכנה. היטיב לבטא זאת הרב יצחק וייס בספרו 'מנחת יצחק' (ח"ח סי' קמח):

מי שאינו עוצר לפני מעבר ח齐ה, וכי שעוקף רכב אחר בצורה המסכנת, או שנוהג ברכב ללא רישיון, כל אלו בכלל רודף ואף אם אין כוונתו לסכן הוא בכלל רודף.

ובכלל, אם מעמיד את רכבו בצורה המסכנת את הולכי הרגל, או על המדרכה שמאlein את הולכי הרגל לרדת לכਬיש, עובר על איסור לא תשים דמים בביתך' או בכל מכשול שיש בו סכנת נפשות.

לחוקים אלו ישנו ממשק ישר לאיסורי תורה,ומי שמתעלם מהם עובר איסור. יש לבירר לגבי אותם חוקים שאינם קשורים לעניין הלכתית מובהק: האם אי הציות להם טומן בחובו איסור?

א. מלכות ישראל

בספר המצוות (מצוות עשה קעג) כתוב הרמב"ם על חובת הציות למלך:

צונו לנו מנות علينا מלך מישראל יקבץ כל אומותנו ונינהגנו. והוא אמרו ית' (שם יז) שום תשים עליך מלך ... וכל זמן שיזכה המלך זה צווי שלא יהיה סותר מצוה מן התורה הנה אנחנו חייבים לשמווע מצותו וכי שיעבור על מצותו ולא ישמע אליו הנה מותר למלך להרגו בכל עניין שירצה וכמו שאמרו אבותינו על עצםם (יהושע א) כל איש אשר ימרה את פיך ולא ישמע אל דברך לכל אשר תצונו יומת. וכל מורד במלכות יהיה מי שיזהה דמו מותר למלך שהוקם על פי התורה.

אם כן, חלק מצוות מינוי המלך היא החובה ההלכתית לצית לו.¹⁰ יש לבחון אם סמכות זו מסורת כיום שלטונו במדינת ישראל. הרמב"ם כתוב (הל' מלכים פ"ד ה"א) כי ישנו איסור להבריח את המכס:

רשות יש למלך ליתן מס על העם לצרכיו או לצורך המלחמות, וקוצב לו מכס ואסור להבריח מן המכס, שיש לו לגזר שכל מי שיונ舸 המכס ילקח מכוונו או יהריג שנאמר ואתם תהיו לו לעבדים, ואומר היה לך למס ועובדך, מכאן שנוטן מס וקוצב מכס ודיניו בכל אלו הדברים וכיוצא בהן דין, **שכל האמור בפרשת מלך זוכה בו.**

דברי הרמב"ם נפסקו להלכה ב'שולחן ערוך'¹¹ ובכך הוא חלוק על פסק הרמ"א (אשר החשיב זאת להפקעת הלואתו כפי שיבואר لكمן). הרמב"ם מציע מקור לסמוכות שניתנה למלך ישראל **מפרשת המלך** בספר שמואל. גישה זו מוזכרת גם בדברי המאירי (בבא קמא קיג ע"ב):

10. משך חכמה, דברים יז, יא, כתוב שאין זו חובה מוחלטת כלפי כל פרט מהווארתו של המלך, אלא חובה כללית לשמווע בקהלו בדומה לציווי לשמווע בקהל חכמים.

11. שו"ע, ח"מ סי' שפט סע' ג.

כל מה שאמרנו בדיון המלכות שהוא אצלנו דין גמור הוא, בחוקים שחקק, הן לתועלתו הן לתועלת נכסיו. אפילו חוק שהיא כל אדם נותן לוvr וכך בשנה, אך"פ' שהוא כנגד דין הוא ואסור לנו לוuber על מה שתקן.vr כך הוא ראוי לוvr מצד מלכותו על הדרך האמור במלכי ישראל כל האמור בפרשת מלך מלך מותר בו.

והנה, אם נצרכ' זאת לדעת הרב קוק בעניין משפטי המלוכה בזמן זהה, נגיע למסקנה כי בחוקי מדינת ישראל יש תוקף של מצוות המלך.¹² ואלו דבריו בשוו"ת משפט כהן (ס"י קמד):

וע"ד מה שכתבתי, שעניני המלחמות הם משפטי המלוכה... כל דבר כלל הנוגע לאומה, וגם כל תיקון של הוראת שעה, לגדור בפני עצמו עולה, הכל הוא בכלל משפטי המלוכה, שיש רשות למלך להנתנה בהם כפי ראות עניין, אפילו כאשרינו נוגע כלל לטובתו ולכבודו, כ"א לטובתן ולכבודן של ישראל... וחוץ מזה נראים הדברים, שבזמן שאין מלך, כיוון משפטי המלוכה הם ג"כ מה שנוגע למצב

הכלכלי של האומה, חוזרים אלה הזכיות של המשפטים ליד האומה בכללה.

וכאן יש מקום להסתפק: מה כולל במשפטים המלוכה? האם הזכיות הללו שזרו לידי האומה כוללות גם את החובה ההלכתית לצית לידי החלטת נבחרי האומה, או שמא מדובר רק על יכולת ענישה וכפיה כלפי מי שמסרב לעשות זאת אך אין בידו איסור¹³ (בניגוד למי שומרה את פי המלך)? אף את ההנחה כי ישנו ממש איסורי במשפטים המלוכה יש לצמצם רק 'למצב הכללי של האומה'. הכוונה לתחומים של שמירת הסדר הציבורי והבטיחון האיש, וכן קיום מערכת ענישה ואכיפה (המשפט הפלילי). אולם אין המשפט המלך תוקף בדיונים שבין אדם לחברו.¹⁴ הטעם לכך פשוט — משום שאין זה תחום אחריותו של המלך, והסנהדרין היא האחראית על קיום דיני התורה ומשפטיה.¹⁵

וכן כתוב הרב אוירבר (معدני ארץ ס"י סע"י יב):

צריך הוא להתחשב בכל מה שהוא עושה לתקנת המדינה שהיא על פי תורה
ואם אינו מתחשב המצוות התורה ומנתנה מלך גוי, אין שומעין לו ואין דין דין.

12. דבריו אלו הובאו להלכה על ידי פוסקים רבים: הרב שאול ישראלי, עמוד הימני, ס"י ט אות יב; הרב אליהו ולדנברג, ציון אליהו, ח"ז ס' א; הרב עובדיה יוסף, יהוה דעתך, ס"ד. אמן הלקם התייחס לדבריו רק בהקשר של דינה דמלכותה במדינת ישראל ולא למשפט המלך.

להרחבה – גרשון גרמן, מלך ישראל, בני ברק, תש"ג.

13. עיין זה בפתח חושן, גנבה עמ' ט, שכותב לחלק בין המלך עצמו לשלווחיו ביחס לאיסור גזל והוסיפה 'נראה שאך לשולטן בימיינו אין לו דין מלך לעניין זה, שכן לשולטן נבחר המתחלף, זכות יותר משילוח המלך'. אולם בדברי הרב ישראלי (בצורת התורה והמדינה א Um' 24) נראה שישנה סמכות מלאה 'כל היכא דשייך מינוי מגדר מלכות ושלטן כגון בימיינו אלה שזכינו בע"ה לעצמאות בארץנו, לית דין ולית דין' דיש בכך הצביע לכנות עליהם ייחיד בתור שופט שיש בו סמכות ממלכתית. וסמכוותו אינה רק בעניין מינוי כב"ד... אלא גם בענייני עונשיהם כסמכוות המלך שכוללת גם ענייני הגוף'.

14. דבר אברהם, ס"א, הערכה סוף ענף ב.

15. מטעם זה סבר ר"ת כי 'דינה דמלכותא' אינו תקף כלפי מלכי ישראל: 'דינה דמלכותא דינה באומות העולם מיירי... אפילו למ"ד מלך מותר בו אין לך אלא חידושו; שיטה מקובצת, נדרים כה ע"ב.

עליה מכאן שעל החוקים הקשורים לסדר הציבורי כדוגמת חוק התנועה וgioס לצבע יש
צד לומר כי ישנה חובה הلقתיית לציית לחוק מדין משפט המלך.

ב. איסור גזל

במקום אחר מזכיר הרמב"ם (להלן "גולה פ"ה הי"א) במשמעות את שם האיסור המוטל על מי שמבריח את המכס, וזה לשונו:

מכס שפסקו המלך ואמר שילקה שלישי או רביע או דבר קצוב והעמיד מוכס ישראל לגבות חלק זה למלך ונודע שאדם זה נאמן ואני מוסיף כלום על מה שגור מלך אינו בחזקת גזלן לפי שדין המלך דין הוא, ולא עוד אלא שהוא עובר המבריח מכס זה מפני שהוא גוזל מנת המלך, בין שהיא המלך גוי בין שהיא מלך ישראל.

גם הרמ"א¹⁶ בבאו לבאר את דברי המחבר שאסור להבריח את המכיס, הוסיף על דבריו שהכוונה לאיסור גזל.¹⁷ אחرونיהם¹⁸ הסבירו שהרמב"ם נקט בכוונה לשון שונה לאיסור את הברחת המכיס (פעמי אחת מצד משפט המלך ופעמי אחרת מצד גזל) בהלכות גולה ואבדה, בבאו לדבר על מלך גוי שסמכותו נובעת מדינא דמלכותא דין'א, על כן מי שמבריח את המכיס עובר על איסור גזל.¹⁹ לעומת זאת בהלכות מלכים, שם מדובר הרמב"ם על מלך ישראל, הוא מזכיר את 'משפט המלך' כמקור מחייב.²⁰ הגمرا נקטה בדבר פשוט כי למלך יש סמכות להטיל מס (ביבא בתרא נה ע"א), אך הרמב"ם והמחבר בעקבותיו הוסיף שחייב למלך גוי אינו נידון כחוב ממוני רגיל אלא כמווחזקות ממשית בממונו, ומושום בכך אין זה רק הפקעת הלואתו (קדעת הרמ"א שם) אלא גזל ממש.²¹ לדעה זו איסור גזל יכול להיות תקף בחוקים שבהם מטיל השלטון חיוב ממוני ברור.²²

16. רמ"א, ח"מ ס"י שسط טע"ז.

17. יש להעיר שהבית יוסף עצמו (שם) ביאר את פשר האיסור רק מחשש שהמלך יענישו ויגיע לידי נפשות, ובעצם הסכימים שהמצב המכומי מוגדר כהפקעת הלואתו. אולם המשנה למלך שם, הקשה מלשון הרמב"ם שכותב איסור גזל, וזה גם הערת הרמ"א כאן.

18. דבר אברהם, שם; מעדרני ארץ א (שביעית), ס"י סע' יב.

19. שואל ומשיב, מהדורה קמא ח"א ס"י מה, הרחיב זאת אף להגדרות מחדשות של החוק בגדר גזל רותני, ולדבריו מי שעובר על חוק זכויות יוצרים עובר גם על איסור גזל.

20. יש שלמדו אחרית בכוונתו של הרמב"ם: רדב"ז שם 'הלכה כשמואל שאמרו כל האמור בפרשת המלך מותר בו ואמרין בכמיה דוכתי דין דמלכותא דין ואפילו מלכי הגוים אמרו' בהו דין דמלכותא דין'; קריית ספר, הל' גולה ואבדה פ"ה הי"א: 'אינו גזל דין דמלכותא דין כדילפין מקראי' דמשפט המלוכה ואפילו מלך גוי'.

21. פירוש פרי חיים (רב שלזינגר), על הרמב"ם, הל' גולה פ"ה הי"א. יש שפירושו כי כוונת הרמב"ם אינה לחובה הכללית לשמיעה בכל המלך. וזה לשון הרש"ר, ח"ב ס"י ריט: 'כיוון דזכות המלך במכס הוא מחק המלכות ודינה דמלכותא אין להפקיע ממנה שום זכות שזוכה בו מצד שהוא מלך, כי זה הוא מבטל דין דמלכותא. והיינו טעמא שלא התיירו לגוזל ולהפקיע אלא בדבר שזוכה הכווי מצד שהוא אדם בעלמא, אבל בדבר שזוכה מלך אין לבטל حق מחקי המלכות דין דמלכותא דין'.

22. וכן לדעות שבארץ ישראל לא קיים דין דמלכותא, מכל מקום בחוקים העוסקים בתשלום ארונונה

ג. 'דינה דמלכותא דינא'

עד כה נידונו חוקים השיכרים לסדר הציבורי (משפט המלך) ולחובת תשלום המס (איסור גזל). יש לבירר לגבי אותם חוקים שיש להם תוקף ההלכתי מצד 'דינה דמלכותא'²³ אך הם אינם נכללים בקבוצות הקודמות. שמויאל חידש את הכלל ההלכתי 'דינה דמלכותא דינא' במובן שיש למך סמכות להפקיע קרקע ורכוש ואין במשיו אלו משום גזל, וכן לקבוע שמדובר במסום שייך לפולני ולא לאלמוני. הדוגמה המובאת לכך בגמרא (בבא קמא, קיג ע"ב) היא גשרים שנבנו מדקלים שהמלחכות הפקיעה מאנשים פרטיהם, ואין בשימוש בהם איסור גזל. יש לציין שבכל הסוגיות העוסקות בדיין זה אין אזכור לגדר חובת הציבור לחוקי המלך.²⁴ הראשוניים ביארו באופןם השונים את מקור סמכותם של דין זה, ולהם שתי גישות מרכזיות:

- א. רבב"מ²⁵ סובר כי 'דינה דמלכותא דינא' מבוסס על הסכמת הציבור: 'כל בני המלכות מקבלים עליהם מרצונם חוקי המלך ומשפטיו'.
- ב. תוספות²⁶ ביססו זאת מצד בעלות המלך על הקרקע, ומכוחה הוא יכול לדרש לקבל את חוקיו: 'מןוי שהארץ שלו, יוכל לומר להם אם לא תעשו מצותי אגרש אתכם מן הארץ'.

נפתחה בסברת התוספות שהבעלות של המלך על הקרקע מחייבת את התושבים להישמע לו. לדעה זו מודגשת התלות בין השימוש בקרקע לבין המצוות לחוקים. לאור זאת ניתן לטעון שמי שאינו מצית לחוקי המלך הינו גזלן, משום שאין לו רשות שימוש בקרקע. בדומה ל Sabha זו מובה בשם הרב אלישיב²⁷ לגבי אדם הנושא בכביש ללא רישון נהיגה:

הרי הוא גזל את הציבור, כיון שהכבדים שייכים לציבור, ולענין זה יש לשפטונות רשות ציבורית להחליט מי יכול להשתמש בכבישים.

אולם כל הנחה זו בעייתית לאור המשך דברי התוספות (mobaim bar"n שם) שבארץ ישראל אין תוקף לדינה דמלכותא, כי הכוח שעמד בזמנו למלך לגרש תושב מתחומי שליטהו אינו קיים בארץ ישראל, שאינה בעלות המלך אלא בעלות כלל ישראל 'ירושה מאבותינו', ולכן 'דינה דמלכותא' אינו קיים בה. אך בשווית חותם סופר²⁸ כתוב שהתוספות

ומסים שהנהגה מהם ישירה, אזי מי שאינו מקיים את חובותיו החוקיים עובר על איסור גזל. וכך פסק בשווית תשובה והנהגות, ח"ד ס"י שיט: 'הממשלה משתמש בכיסף של המיסים לתועלתו ולהנאה התושבים ולא מגיע היום לכיסו הפרטי של המלך, ולכן היום אם נהנה מהשירותים שהממשלה נותנת ולא משלם עבורם הוא גזל'.

23. לשון הרמן, ח"מ ס"י שسط סע' יא: 'תקנת בני המדינה'.

24. בבא קמא קיג ע"א; נדרים כח ע"א ; בבא בתרא נד ע"ב; גיטין ע"ב.

25. רבב"מ, ב"ב נד ע"ב ד"ה מי.

26. תוספות, מובה בר"נ בפירושו לנדרים כח ע"א.

27. נתיבות חיים, שער פב העלה 112.

28. שווית חותם סופר, ח"מ ס"י מד.

מדוברים רק על מסים המוטלים בעל כורחם של התושבים. מעבר לכך יש הסובר שאם בפועל השלטון מתנהג כבאים על הקרקע – דין דין. כן כתוב הרב רפאל קוק (צומת התורה והמדינה א, עמ' 83):

נלו"ד דהא הר"ן כתוב שם הטעם משום דבראי כולם שותפים, והיינו שנתחלקה לשבטים, וממילא אין יכול לומר אגרשנו מן הארץ, אבל בזמן זהה שאין לנו חלוקת שבטים וכל אחד ואחד קונה חלקו בארץ ישראל בדרך העולם, שוב גם הר"ן יודה שאין חולק זהה בין א"י לחו"ל.

קל וחומר במצב שבו יש למדינת ישראל הזכות העקרונית לגרש אזרחים מוחזק לתחומי המדינה בנסיבות מסוימות. ונפרש כי כל כוונת הר"ן שהכוונה לגרש מהוות סימן להכרה של בני המדינה לקבל את מרות המלך. לכן אף כיום האזרחים מקבלים את מרות השלטון, כי בידו לגרשם. על בסיס קבלת השלטון במדינת ישראל ניתן לדבר על אומדןא שהקרקע ניתנת לאזרחים רק על דעת השימוש החוקי בה. למשל, אדם יכול לבחור קרקע מנהל מקרקעי ישראל ורק בתנאי שקיים את חוקי הבניה, וכי שעובר על כך משתמש בקרקע ללא רשות וועובר על איוסור גזל. וכך כתוב בעל 'עמיק המשפט' וז'

לשוונו:

בארץ ישראל, שאחו גدول מהקרקעות והmgrשים בזמןנו הינם אדמות מינהל והמיןנה רק מחכיר את המגרש לבונה, סוף כל סוף אין לקונה בעלות גמורה על הקרקע. וכיון שהוא רק חוכר, והmachcir, דהיינו הרשות, מגבלים אותו בצורת הבניה ודורשים ממנו להתחילה את הבניה ממוחך של מספר מטרים בגבול המגרש, הרי הוא משעבוד לעשותות כרצונם (הלכות שכנים, סימן טז סכ"א).

והנה אם באומדןא עסקין, אזי ניתן לטעון שرك בחוקים העוסקים 'שירותים בשימוש בקרקע יש לראות את העבריין בגדר גולן. ברם, מי שאינו משתמש ברכוש של השלטון (חוק חינוך חובה) אין זה מוכrhoה שהוא בגדר גולן, כי גם המחוקק לא מתכוון להנתנות שימוש בקרקע בחוקים עקייפים. למשל, חוק יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל קובע: ביום הזיכרון תהא בכל רחבי המדינה דומיה של שתי דקות בהן תשבות כל עבודה ותיפסק כל תנועה בדרכיהם, اي מתן כבוד לצפירה הוא עבירה על החוק. לא מסתבר למי שאינו עומד במצוות ייחסב לגולן כי משתמש ברחוב שלא ברשות.

ד. חיובים שאינם מצוות

הרשב"ס²⁹ כתוב כי בני המדינה קיבלו עליהם את חוקי המלכות, ונראית כוונתו למוסכמה חברתית טبيعית המבינה כי בבסיס כל חכלה צריכה להיות מערכת של חוקים וככלים לעשיית סדר, וכדברי חז"ל 'אלילוי מורה', איש את רעהו חיים בלו' (אבות פ"ג מ"ב). קבלה זו יוצרת אומדןא לכך שחוקי המלך מחייבים, וכן מעניקה לממלך זכות להפקיע את רכושם. لكن בית הדין ידונ על פי חוק המלכות, כפי שהסביר 'תרומות הדשן' (ס"י שמא):

. רשב"ס, שם. 29

חزين דכל המושלים רגילים בנסיבות זהה שהם תדירים לתבע בקשות ולהטיל אנגריה, אදעתא דהכי אנו קובעים דירה תחתיהם ומקבלים עליינו את עולם ומשםם, והוא כולחו מעתה דינה דמלוכתא דינה, דהכי פרשב"מ פ' חזקת הבתים דדינה דמלוכתא דינה היא משום דמקבלים בני מלכות עליינו.

ניתן לכנות זאת **ازחות טוביה**, דהיינו השלטון מצפה (בצדך) מתושביו לקיים את חוקיו.³⁰ סברה זו מהייתה, אך אין בה די ליצור חובה הلقנית אלא דרך ארץ שקדמה לتورה. יש לבסס זאת על דברי הר"ן בדרשותיו (דרוש יא) העומד על כך שיישנו צורך טבעי לחברה לדאוג לסדר מדיני, ודבר זה משותף הן לישראל הן לגויים. וזה לשונו: 'נמצא שמנוי המלכות שווה בישראל וביתר האומות לצרכי סדר מדיני'. וכך עין זה בשורת 'חתם סופר' (ח"א או"ח סי' רח):

מסתמא גם אילו לא ניתנה תורה וקודם מתן תורה היו דיןין ונמוסים וכל מלך במשפט יעמיד ארץ. ונינתה תורה וחידשה אלה המשפטים וקבעה חוק גנב ישלם כפל, ושור תם חצי נזקו, שומרים כך וכך, אבל מה שלא הזכירה תורה כגון היקשiano ניכר לא הותר חיללה, דרכיה דרכי נועם, אלא איננו בכלל משפטי תורה והמלך וסנהדרין יראו לפי המקום ולפי הזמן ואין להתורה עסק זהה.

ובספר 'ים של שלמה' (בבא קמא יד אות ו) כתוב:

ומשם המכני נראה, דיכול לעשות נמי חוקים ונמוסים במדינה שלו, במידי דתלויה בתקנת הארץ, ולהעניש העובר על קצחו. וכ"ש הדין שבין אדם לחבירו, שדין דין, דאל"כ לא תעמוד הארץ, ותהרס.³¹

על בסיס סברות אלו ניתן להצביע על חובת צוות למלך לא ביסוד הلقני, ועוד קודם שניתנה תורה.³² מצאנו הגדרה דומה בתורתו של רבי שמואון שkopf (שער יושר שער ה), שם הוא ממקם את 'תורת המשפטים' כחויב הקודם למצאות ה' לשלם חוב או להשיב את הפיקdon:

ענין הבעלות קדם ללאו דלא תגוזל דלא יתכן בשום פנים לומר דהענין מה שאנו מיחסים החפץ לרואבן הוא מלחמת ששמעון מוחזר עפ"י התורה שלא לגוזל ממנו אלא הדבר הוא בהיפוך דאייסור גזילה הוא לאחר החלטת הענין בחוקי גבולי הבעלים... ואף שההשכמה ראשונה הוא דבר תמורה אייזה הכרח וחיווב על האדם יהיה לעשות דבר בלי צווי ואזהרת התורה אבל כשנעמייק בעניין היטב יש להבין ענין זה דהרי גם החיווב וההכרח לעבודת ה' ולמלאות רצונו יתרברך הוא גם כן ענין חיווב וההכרח עפ"י משפט השכל וההכרה.

.30. יש לדקדק בלשון הרמב"ם, הל' גולה פ"ה ה"ח, שהזכיר יחסים של עבד ואדון: 'במה דברים אמורים מכל שמטבעו יוצא באוטן הארכות שהרוי הסכימו עליו בני אותה הארץ וסמכה דעתן שהוא אדוןיהם והם לועבדים'. וכן הרשב"א יבמות מו ע"א: 'על דעתך בן באים לנגור בארץ שיש למך קניון גוף', ועל פי זה פירוש שליחן ערוך הרב, ח"מ סי' שפט, כי מעמד העבדות יוצר שעבוד גמור למך, ולכן אין יכול להעביר זאת להלאה אף שנעשה קניין. והקונה קיבל רק זכות להטיל חוב ממוני ללא שעבוד.

.31. נראה מדבריו שסבירא זו עומדת בפני עצמה.

.32. להרחבה, הרב יונתן בלס, נצני ארץ יב, עמ' 235.

נראה שזו סברתו של הרב ישראל גروسמן (משכנות ישראל סימן ז סעיף ח) שהثير חריגת בנייה בגין חוק, וזה לשונו:
וכבר נתפסת המנהג [בשיכון חרד"ם] ששוגר את המרפסות כל אחד כפי רצונו... וחס וחלילה לומר שהסגור את הגזוזטרה [מרפסת] הרי הוא גוזל רכוש שאר השותפים... [אללא] זה שלו, וכל קונה דירה באותו בנין עשה בגזוזטרה זו יודע שככל אחד מאלו שקנו דירה באותו בנין מה שירצה, ואף יסגור את המרפסת שלו... ומתחילה אדעתא דהכי קונה הדירה כי כן הוא המנהג שמי שרוצה סוגר את המרפסת שלו באיזה צורה שרוצה.
פסיקה זו מובנת לאור הסברו של הרשב"ם, שתוקף החוק נבע רק מרצון של הציבור לקלל את דין המלך, ובמוקם שהציבור נהג אחרת מהחוק הוא אינו מחייב.³³

ה. הפקעת הלוואתו

כאמור, אין בכוחה של אומדן זו ליצור איסור הלכתי אלא מחייבות לסבירה אונשיית כיצד ציבור מתקיך חברה. אולי כך ניתן לבאר את דברי הרמ"א אשר חלק על השלוחן ערוך' (חו"מ סי' שפט סע' ו) ופסק כי מי שמתחמק מתשלום מס המלך אינו גולן: ו"א דאפילו המוכס ישראל, אם לא קנוו לעצמו רק גובה למלך גוי, אף על גב דאסור להבריח מכח דינה דמלכותא, מ"מ אם אדם מבירח אין למוכס לכוף אותו ליתן, דהוי כהפקעת הלוואתו דשרי.

אף שהוראת המלך לשלים מס מעוגנת הלכתית ולכך אין בגבייה זו ממשום גזל, עם כל זאת על פי ההגדרה ההלכתית יש להשות את הוראת המלך לחוב לגוי פרטי, וכשם שהפקעת הלוואתו של גוי מותרת (בבא קמא קיג ע"ב), כך הפקעת המכס מותרת. מקור הדברים הוא ר"ן בנדרים (כח ע"א),³⁴ ביחס למוכס שקיבל באופן חוקי את האחירות לגביית המכס, ועם כל זאת הוא אינו יכול להכריח את מי שמתחמק מתשלום, וזה לשונו: כי אוכרין דינה דמלכותא דינה ה"מ לעניין שאם קנה אחד מכם זה חייבים ליתן לו את המכס כיון-DD דינה דמלכותא דינה. מיהו, אין מוננה זה רשאי להבריח ישראל בחבירו לפרק את המכס, אם לא מיראת המלכות. דנהי-DD דינה דמלכותא דינה, לא יהיה אלא הלוואתו, הא קיימת לו הפקעת הלוואתו מותרת.

למדנו כי חוקי המלך אינם מחייבים מצד עצם רצונו של המלך, והם נידונים כחוב ממוני בעלמא. לכן, גם עליהם נאמר שהפקעת הלוואה של גוי מותרת (מלבד כשייש חילול השם). זו הוכחה ברורה שאין חובה הלכתית המורה לצית למלך, ולפיכך רצונו של המלך אינו נחשב לחוב רגיל שניית להפקיעו.³⁵ ובאמת, מכאן למד הרב זלמן

33. יש להוסיף כי הוא חולק על האומדן שהזכיר בספר עמק המשפט לעיל שחייבת הקרען היא על דעת החוק.

34. בחלק מהדפוסים הושמט בהוראות הצנור והודפס בחסרונות הש"ס.

35. כמובן שככלפי שלטונו היהודי אין יותר של הפקעת הלוואתו, וממילא קיימת מצוות פריעת בעל חוב.

נחמייה גולדברג (תחומיין יב, עמ' 293) כי אין כלל חובת צוות לחוק בלבד זכותו של המלך להעניש:

נראה שגם במקום שישיך דין דמלוכות דין לא היה קונה בKENIN 'אתן'. גם אם יגוזר המלך כי מי שיקנה בKENIN 'אתן' מהני, נראה שהוא חייב ליתן. שהרי אין במשפט ממון חייב ליתן מותנה, ואין חייב לשמעו בכל המלך לKIM זירותתי. ולא אמרו שדין דמלוכות דין אלא שיש בכוח מלך להעביר ממון ראובן שייהי של שמעון. דוגמה לדבר, שכמו שהיוב אדם לשמעו גזירת חכמים אינו חייב מן התורה אלא מדרבנן, לדעת הרמב"ן בספר המצוות, ומ"מ אם גזרו חכמים שמדובר ראובן הוא של שמעון, אם ראובן יעכט לעצמו, הרי הוא גולן. אבל שאר גזירות אינו עובר באיסור תורה, אלא איסור דרבנן. וכך גזירת המלך אין חייב לקים לא מה תורה ולא מדרבנן. מ"מ אם גזר המלך על ממון ראובן שהוא של שמעון, נעשה הממון של שמעון. ואם ראובן לא יתנים לשמעון, הרי הוא גולן מן התורה... הרי שדין דמלוכות דין רק לעניין בעלות על הממון, אבל לא לעניין חייב לשמעו בכל המלך. שאם חייב אדם לשמעו בכל המלך, איך יפקיע הלואה שחיבר למלה,

הרי המלך ציווה לא להפקיע חובו?

יש להזכיר כי גם לדבריו זכאי המלך, כתגובה להברחת המכס, להעניש את מי שמשתמט מתשולם חובותיו, זהה בכלל הסמכות המסורתה לו.

לענין דעתך אין בדברי הר"ן הלו ראייה שאין חובה לשמעו בכל המלך. ניתן לומר שדבריו מכונים רק להיבט ההלכתי המגדיר את החוב הממוני. הר"ן גם מודה כי ישנה חובה אזרחית, אך היא לא משפיעה על ההגדרה הממנית של החוב. ובדרכו זו יוסברו דברי הרמ"א הנראים בהשכמה ראשונית כסותרים אלו את אלו: מצד אחד כתוב 'איסור להבריח מכח דין דמלוכות', ומנגד 'הוא כהפקעת הלואתו דשרי'. הגרא' בבביאורה (חו"מ ס' שט ס"ק כג) מעריך: 'צ"ע דהר"ן לא כ' אלא אסור לנזר לשקר בכ"ג אבל להבריח שרי'. אולם נראה שדברי הרמ"א ברורים: אכן אין איסור גזל, אך ישנה מחויבות מכוח הסברה לצוית דין דמלוכות ולקיים את צוויו המלך. לכן הוא כתוב 'איסור להבריח' בגיןוק של דין דמלוכות ולא מדין גזל. אם איינו מצית למלך, הרי מבחינה ממונית אין זה גזל (שלא כדעת 'שלחן ערוך'), משום שסבירה אינה יוצרת שעבוד ממוני.³⁶ לדוגמה, אם ניקח את החוק האסור עישון במקומות ציבוריים, לדברי הרמ"א החובה לצוית לחוק זה בינוי על סברה לאזרחות טובה שיש לה ערך הלכתי, דהיינו כל שלטון מצפה מהתושבים לישם את חוקיו, אך לא מתלווה לכך חובה הלכתית.³⁷ אולם אם שוטר יטיל קנס על מי שהפר את החוק, אז ישנה חובה הלכתית לשלם את הנקנס.

36. למשל מה שכותב בשעריו יושר, שער ה, כי אין בכוחה של הסבראה האנושית מהחייבת פריעת חוב לתת כוח כפיה לבית הדין, ולשם כך צריך תוקף של איסור.

37. לעיל ליד העירה 27 מובאות סברות הרב אלישיב המוכיחות את איסור גזל לכל שימוש שאינו ראוי על פי חוק. אם כך מי שמעשן בשטח ציבורי הוא גולן, כי אין לו רשות להיות בשטח ציבורי אלא בהתאם לכללי החוק.

ו. תקנות הקהיל

لتיקנות הקהיל יש תוקף הלכתי, וכן נפסק ב'שולחן ערוך' (י"ד סי' רכח סע' לג): 'הנשבע שלא ליכנס בתיקנת הקהיל, הוא שבועת שוא ועל כrhoו תל עליון תקנת הקהיל'. כלומר אין כוח לשבעה לבטל את תקנות הקהיל. הדין הזה ודאי נובע מהתוקף האיסורי שיש בתקנות הקהיל, ולכן שיר' לומר עליו 'מושבע ועובד מהר סיין', כי אם תקנות הקהיל היו מtabססות רק על חיוובים ממוניים, אז לשבעה הייתה יכולה לחול על הצד הממוני ולדוחות אותן. אולם כבר כתוב הטז³⁸ לחילק בין תקנות הנוגדות לעשותות סייג וגדר לדיני תורה, ולהן יש תוקף של איסור, לבין תקנות שבממון המיסודות על קבלת הציבור על עצםם. וכן הוא בדברי הריב"ש (סי' שה):

בודאי שיכולין הקהיל להתנות בכיוןizza, דתנאי שבממון הוא, והרי הוא כאלו כל אחד ואחד מיחידי הקהיל התנה וקיבן כן על עצמו.

אם כן גם לדעתו שיש תוקף לחוק מצד תקנות הקהיל אין בכך די להוסיף גם תוקף של איסור.

סיכום

- א. באופן כללי לחוקי המדינה אין תוקף של איסור תורה מעבר לחובה של כל אזרח לשומר חוק.
- ב. מי שנחנה ממשרתו המדינה ולא משלם מסים, הרי הוא גזל.³⁹
- ג. יש הסוברים כי ישנה חומרא בחוקים העוסקים באופן השימוש בקריעם במובן של חשש גזל.
- ד. יש הסוברים כי מי שאינו מצית לחוקי התנועה ולהוראות המדינה הקשורות לביטחון האישי ולשמירת הסדר הציבורי עבר על החובה ההלכתית לקיים את משפט המלוכה.⁴⁰

נספח: שיקולים נוספיםiae לאי קבלת החוק

1. הסכמת הציבור נתנאי לתוקפו של החוק
הרב ליאור כתב על חוק שאין מישום בפועל והציבור לא מקים אותו שאף שעלה פי ההלכה אמרו היה להיות תוקף לחוק, עם כל זאת הוא אינו מחייב.⁴¹

38. ט"ז, י"ד סי' רכח ס"ק מב.

39. לדעת שולחן ערוך הדברים אמורים גם כלפי היטלים ממוניים שאין בהם הנאה ישירה לאזרה.

40. אולם יש להבחין בין חוקי תנועה המייצגים את החובה ההלכתית לזהירות מסכנה להרחבות מעבר למחויבות ההלכתית. למשל על פי חוק אין היתר לנסוע עם אורות גבויים, ופעמים שדווקא מפני זהירות יש להדליך אותם. אם באים מצד משפט המלך, אז כל עברה על חוקי התנועה אסורה, ואם מטרת האיסור להיזהר מסכנה, אז יש לדון על כל פרט בחוק לוופו.

41. מעשה רשות לרבי ניר אביב, עמ' 92, הערכה צד. הנידון הוא היתר פגיעה בזכויות יוצרים בראשת האינטרנט. הרב ליאור הביא דאיתו מדברי אבגיל לצד (מדרש שמואל, פ"ג; ובקיים בגמרה מגילה

נראה שדבריו מכונים לאומדנא שהובאה בשם הרשב"ם, הקובעת כי בסיס התוקף של 'דין דמלכותא דין' הוא קבלת הציבור את דין המלך.

2. עומק כוונת החוק

פעמים שפוסקים הפעילו שיקול דעת להבין לשם מה החוק נוצר, ולאחר זאת הגיעו שבמקרים מסוימים אין לו תוקף.⁴² זאת אף על פי שלשון החוק כוללת אף מקרים אלו:

כן כתוב הרב אשר ויס (מנחת אשר, ח"ב סי' קכג):

בדין דמלכותא נראה לכוארה דיש לדון בכל עניין לפי עניינו ומהותו. דוגמה לדבר לגבי חוקי התנוועה, הלא ידוע דין לעבור כביש ברמזור איזום, וכי נאמר שאדם העומד באמצע הלילה במעבר ח齊יה והוא רואה בעליל שאין כל רכב מתקרב למקום ואין שם צד סכנה אף על הצד הרחוק וגם אין איש רואה ואין חשש שילמדו ממעשייו ויבאוו לידי סכנה וכי אסור לו עפ"י התורה לעבור הלא מסתבר דאף החוק לא התכוון לאסור במקרה זה אלא שאין החוק יכול להבחין בין כל מקרה ומדובר ומסתבר לי דכל מה'ג זיל בתר טעמא וכיון שככל כוונת החוק
למנוע סכנה כל מה'ג דין כל סכנה אין האדם מצווה להקפיד על דין דמלכותא.

יד ע"ב): אמרה ליה אף על פי שימושו שמו אל עדין מטבעו של שאל קים, ולא יצא מטבעם. עיקרון דומה אנו מוצאים בנוגע לנזרות חכמים – גזירה שלא פשטה בכל ישראל אינה תקפה, עי' רמב"ם הל' מכרם פ"ב ה"ו. להרבה עין במכות הרב יעקב אריאל, אמונה עתיך 97 (תשע"ג) עמ' .87.

42. שווית חותם סופר, ח"ה חו"מ סי' יט, דין לגבי מינוי של 'רב מטעם', ובתחילה כתוב 'אף על פי שאין להתחמנות אלא ע"פ רצון הציבור. מ"מ, אם מינה אותו המלך והשר, דין דין, דקיי"ל: דין דמלכותא דין'. בהמשך דבריו הוסיף 'זה שימושר שלא ברצון הציבור, עתיד ליתן את הדין לפני הקדוש ברוך הוא על שציער את ישראל, ופשיטא דלאו דין הוא. ואין ספק, שגם הרשותו מהשר, הרשות בטבות הוא. כי אלו ידוע כל זה, לא הרשה אותו. כי שר חפץ חד הוא, ובמשפט יעמיד ארץ, ולא בכך וביד חזקה, כמשמעותם. וא"כ, אין לו לדב על מה להשען בזה'.